

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת שלח לך, תשע"ג
מספר 1019

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"מקשש יעצים ביום השבת" שבתי יגל

התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל¹ מפרש שהמקושש² חילל שבת בכוונה³ כדי שיִדעו כל בני ישראל מה עונשו של מחלל שבת. ובתוספות⁴ מביאים מהמדרש שהמקושש התכוון לשם שמים ללמד את עם ישראל שגם לאחר שנגזר עליהם שלא להיכנס לארץ בעקבות חטא המרגלים עדיין הם מחויבים במצוות ובשמירת השבת.¹

המהרש"א² תמה מהיכן לקח המקושש היתר לעצמו לכך. וכי מותר לחלל שבת כדי ללמד הלכה? לדעת המהרש"א, מעשהו של המקושש אינו נחשב חילול שבת, מאחר שלא היה צריך לתוצאת המלאכה עצמה אלא עשה זאת רק כדי ללמד הלכה, והרי זו 'מלאכה שאינה צריכה לגופה'³, ולכן כלפי שמים אכן לא היה חייב מיתה, אלא שהעדים שהתרו בו לא ידעו את אשר בלבו.⁴

שו"ת תורה לשמה (סי' קכג)⁵ משתמש במהרש"א זה כדי לענות ליהודי השואל בעקבות מעשה שהיה כשנקלע בליל שבת לפונדק אחד באמצע הדרך, ובמהלך הלילה באו נכרים שיכורים לחדרו, והיה ברור שאם יבחינו בו שהוא יהודי ייהפך עד מהרה לכלי משחק בידם, ולכן כדי להוציא מלבם כל ספק הדליק נר בפניהם וכך הוכיח להם את אי-יהדותו כביכול. לאחר השבת פנה בשאלה לרב אם עבר על איסור תורה ומה כפרתו (יש לציין שלא היה חשש פיקוח נפש), ובתשובתו ענה לו הבן איש חי כי לא עבר על איסור תורה מאחר שלא היה צריך להשתמש באור הנר אלא עשה זאת רק כדי להוכיח כי אינו יהודי.

* הרב שבתי יגל הינו רב ב'כולל הקהילתי רעננה', ומגיד שיעור בכמה בתי כנסיות בעיר. עורך שו"ת חורף / קיץ בעלון האינטרנטי 'בסוד שיח'.

1 במד' טו:לב.

2 לדעת רבי עקיבא בבבלי שבת צ"ו ע"ב, המקושש הוא צלפחד.

3 בבבלי שבת שם יש ג' דעות על איזו מלאכה עבר המקושש, מעביר ד' אמות ברה"ר, תולש, או מעמר.

4 בבא בתרא קיט ע"ב.

1 ולכן הביא בתוס' שם שנראה לרשב"א שמעשה המקושש היה בתחילת שנת 40 ששהו בני ישראל במדבר מיד לאחר חטא המרגלים. בספר **נסיך ממלכת התורה** (ש"י מלר, ירושלים תשס"א, עמ' 471) כתב שצלפחד זכה ופרשה בתורה נקראת על שמו (פרשת נחלות) כי הוא (המקושש) הקריב את העולם הזה וגם את העולם הבא כדי ללמד הלכה אחת את בני ישראל.

2 בבא בתרא שם.

3 נחלקו רבי יהודה ורבי שמעון בבבלי שבת (עג ע"ב) אם אדם חייב או פטור על מלאכה שאינה צריכה לגופה, והרמב"ם (הל' שבת י:כא) פסק כרבי יהודה המחייב, אך הטור פסק כר"ש הפוטר.

4 הרב אלחנן וסרמן **קובץ שיעורים** הי"ד למסכת בבא בתרא: מקשה: הרי נאמר בפסוק בפירוש שהריגת המקושש נעשתה על פי ה', ככתוב "וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה מוֹת יוֹמֵת הָאִישׁ רְגוּם אֹתוֹ בְּאֲבָנִים כָּל-הָעֵדָה מִחוּץ לַמִּחָנֶה" (במד' טו:לה), וקשה לומר שכלפי שמים אכן לא היה חייב מיתה.

5 המחבר הוא הרב יוסף חיים מבגדד זצ"ל, בעל הבן איש חי ושו"ת רב פעלים.

מכל מקום מבואר שהמקושש חילל שבת עבור אחרים. ויש לדון בעניין זה בשאלה מעשית השייכת מאוד בדורנו בעקבות פעולות מסוימות שיש מהפוסקים שמתירים לעשות בשבת ויש האוסרים, כגון פתיחת פקק הבקבוק בשבת, אם המחמיר שלא לעשותם רשאי לבקש מהמקל לעשות פעולה זו עבורו בשבת, ובמילים אחרות: האם אפשר לבקש מיהודי להיות 'גוי של שבת'? לכאורה, כשם ש'אמירה לגוי' אסורה בשבת אף שהגוי אינו מצווה על שמירת השבת, כך 'אמירה ליהודי' אסורה בשבת אף אם היהודי בדעה שמלאכה זו מותרת בשבת,⁶ אך עדיין יש לומר שכשם שיש פעולות מסוימות שאף שאנו מחמירים שלא לעשותן בשבת אנו מתירים לעשותן על ידי גוי, מאחר שאיסור אמירה לגוי אין בו חשש איסור תורה, כמו כן בנידון זה על אף שאני מחמיר לא לעשות פעולה זו מכל מקום על ידי יהודי יש להתיר, ואין בזה מכשול לאותו יהודי מאחר שלשיטתו פעולה זו מותרת בשבת.

אמנם יש לדעת שיש צד לומר שאמירה ליהודי חמורה מאמירה לגוי ויש בה חשש איסור תורה,⁷ ואבאר: הרב ש"י זיין זצ"ל הביא בספרו⁸ חקירה: האם מנוחת השבת היא מנוחה המוטלת על האדם או על הבריאה, וזה לשונו:

מנוחה זו של שבת היא מושג סובייקטיבי, או אובייקטיבי? כלומר: מנוחה זו הוטלה על גוף האדם בלבד, שהוא הוא, גופו של אדם מישראל, יהיה נח ושובת ביום השבת, אבל בעצמותן של ארבעים חסר אחת המלאכות ואביזריהן בשבת אין שום תיעוב וזיהום, וכל עצמנו לא נאסרנו במלאכה אלא מפני שהן מבטלות את מנוחתנו אנו, או שהוקבעה מנוחת השבת בעולם, בכריאה כולה, ועל חילול שבת קדושת השבת של התבל הזהירה תורה? ודאי, "וביום השביעי תִּשְׁבֹּת" (שמ' כג: יב), זוהי מצות שביתתו של האדם עצמו, אבל השאלה היא על איסור המלאכה, על ל"ט המלאכות ותולדותיהן, שהוזהרנו עליהן בלאו "לא תעשה כל מלאכה", אזוהרה זו מה טיבה, מנוחתו של מי המלאכה מפריעה-מנוחת האדם, או זו של העולם?

פועל יוצא מחקירה זו הוא אם מלאכה בשבת היא מהעבירות שניתן לעשותן על ידי שליח (לולי הכלל 'אין שליח לדבר עבירה') או לא, שהרי כשם שברור שאי אפשר לעבור על איסור עריות ומאכלות אסורות על ידי שליח שהרי הם עבירות 'שבגופו', כך יהיה הדין באיסור מלאכה בשבת אם נאמר שמנוחת השבת היא מנוחת האדם ולא מנוחת הבריאה.

לחקירה זו יש ראיות לכאן ולכאן, ותקצר היריעה מלהביאן. רק זאת אזכיר שלדעת כמה מן הפוסקים⁹ מנוחת השבת היא מנוחת הבריאה, ולכן חילול שבת הוא מהעבירות שמצד העיקרון ניתן לעשותה גם על ידי שליח, ואם כן במקרה כזה שמבקש ומצווה מחברו לעשות מלאכה עבורו, מה הועילו מעשיו? הרי מעשהו של השליח מוסב למשלח ונחשב שהוא בעצמו עשה מלאכה זו!¹⁰ ולא שייך לומר כאן 'אין שליח לדבר עבירה', שהרי מכיוון שהשליח אוהז שפעולה זאת מותרת לעשותה בשבת ממילא לא שייך לומר 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים',¹¹ אך באמירה לגוי מוסכם שאין בזה אלא איסור מדברי חכמים, שהרי אין שליחות לגוי.

אמנם היד נטויה לדחות שסוף סוף לדעת פוסקים אחרים¹² חילול שבת הוא עברה שאי אפשר לעבור אותה על ידי שליח, כי התורה הקפידה על מנוחתו של האדם, שהרי אמרה תורה 'לְמַעַן יְנוּחַ' (שם, כג: יב) ואם כן עדיין יכול הטוען לטעון שאף שהוא מחמיר לעצמו הוא מתיר לבקש מאחרים לסמוך על הסוברים שאמירה ליהודי היא לכל היותר כאיסור אמירה לגוי.

מכל מקום נראה לעניות דעתי שאין זו הנהגה ראויה להפוך יהודי אחר שאינו מחמיר לגוי של שבת,¹³ ועד כמה שהמחמיר חושש לחילול שבת של עצמו יחשוש גם כן לחילול שבת של חברו¹³ ואל יפטור עצמו בטענה שהשליח בין כך ובין כך מתיר לעצמו לעשות פעולה זו, שהרי כל פעולה

⁶ עיינו דרכי משה לטור או"ח סימן תרכ"ד, ושו"ת אג"מ או"ח חלק ד' סימן קי"ט אות ה'.

⁷ מעבר לאיסור 'לפני עיור לא תתן מכשול' שבמקרה שלנו אינו שייך כמו שיבואר לקמן.

⁸ לאור ההלכה, ירושלים, ללא ציון שנה, עמ' ריג.

⁹ שו"ע הרב סימן רמ"ג סעיף א', שו"ת פני יהושע חלק יו"ד סימן ג', רעק"א על השו"ע או"ח סימן ש"ז, ויש לדבריהם בית אב בפירוש רש"י למסכת שבת דף קנ"ג עמוד א' ד"ה 'מאי טעמא'.

¹⁰ ואין להקשות מהמבואר בסימן רס"ג שמותר למי שקיבל שבת לבקש ממי שאינו קיבל שבת (קודם שקיעת החמה) לעשות עבורו מלאכה, דשם שאני שהוא זמן 'תוספת שבת' ואכמ"ל.

¹¹ כמבואר בסמ"ע לחו"מ סימן שמ"ח ס"ק כ'.

¹² שו"ת חתם סופר, או"ח סימן פ"ד, בית מאיר על שו"ע אבן העזר סימן ה' ועוד.

¹³ על אף ש'לפני עיור לא תתן מכשול' לא שייך כאן לפי המבואר בשו"ת המב"ט חלק א' סימן כ"א.

היא פעולה נפרדת, ובוודאי אין הדעת יכולה לסבול שהפותרים בקבוקים בשבת ייהפכו לגויים של שבת עבור המחמירים, וזו הנהגה פסולה אשר אינה נכונה ואינה מתיישבת על הלב.¹⁴

¹⁴ בשו"ת 'מנחת אשר' להגר"א וייס שליט"א חלק א' סימן י"א דן בשאלה זו והעלה להתיר בדברים שאינם אלא 'חומרה', וראו עוד בספר ילקוט יוסף 'שבת' כרך ג' סימן שי"ח סעיף נ"ו בהערה שם.